

สารัตถะของอุปลักษณ์โน้ตชนในวรรณกรรมพุทธธรรมของสมเด็จพระ

พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

Sarasta Xup Laks of Metaphor in Literary of Somdet

Phra Buddha Ghosacarn (P.A.Payutto)

พระครูปริยัติกิตติวิมล (พ.ม.บุญชู กิตติสารโร)*

Phrakru Priyatikittiwimon (Boonshu Kittisaro)*

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*

Faculty of Arts, University of Phayao*

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะของการประกอบสร้างมโนอุปลักษณ์โน้ตชนในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และเพื่อศึกษาสารัตถะของอุปลักษณ์โน้ตชนในวรรณกรรมพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ผลการวิจัยพบว่า

จากการศึกษาสารัตถะอุปลักษณ์มี 2 ระดับ ดังนี้ (1) ระดับโลกียะ หมายถึง ธรรมสำหรับฆราวาสทั่วไปที่เป็นปัจเจกบุคคล เป็นสังคม เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งได้แก่หลักศีลธรรมและจริยธรรม รวมทั้งข้อธรรม สำหรับการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ผู้ที่ต้องการจะอยู่ในโลกอย่างปลอดภัยและสงบสุขต้องปฏิบัติธรรมในระดับนี้ซึ่งมีหัวข้อธรรมมากมาย ดังตัวอย่างที่ว่า เด็กเป็นอนาคตของชาติได้ต้องอาศัยผู้ใหญ่และครูที่จะต้องสอน ต้องแนะนำ ดังนั้น เด็กต้องเรียนรู้โดยครูเป็นผู้สอน ท่านเปรียบให้เห็นว่า แท้ที่จริงครูนั้นแหละเป็นคนสร้างโดยผ่านเด็กนักเรียน และ (2) ระดับโลกุตตรธรรม คือ เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่บุคคลผู้ประเสริฐผู้เพียรพยายามเพ่งพินิจอยู่เมื่อนั้นความสงสัยย่อมมลายไปเพราะมารู้เข้าใจถึงธรรมพร้อมทั้งเหตุของมัน เพราะได้รู้ถึงภาวะที่สิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย ขจัดมารและเสนามารเสียได้ตั้งแต่วันส่องฟ้าทอแสงจำอยู่ ฉะนั้น จากข้อความที่ว่าธรรมะที่ละเอียดสำหรับผู้บางเบาจากกิเลสบ้างแล้ว โดยเน้นการปฏิบัติธรรมหรือในแง่ของความคิดเกี่ยวกับสังขารที่เป็นสายกลางทั้งหมดตรงจุดเป้าหมายพอดีของการปฏิบัติสายกลางตามวิธีของสุปาติเสสนิพพานและอนุปาติเสสนิพพาน

ส่วนวิธีประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตชนนั้น พบว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้ใช้วิธีคิดเปรียบเทียบการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์กับหลักธรรมคำสอนเบื้องต้นบ้าง กับหลักการปฏิบัติธรรมบ้าง โดยเริ่มเปรียบเทียบที่ต้นทางเกี่ยวกับ ความเหมือน ความต่าง ความขัดแย้ง ความคล้อยตามและความเป็นเหตุผลจนกระทั่งจบหรือสู่ปลายทาง

ข้อค้นพบจากงานวิจัยคือ การใช้ประสบการณ์จริงที่ได้พบเห็นมาเป็นองค์ประกอบในการเผยแผ่ข้อธรรมโดยเสริมข้อคิดเห็นส่วนตัวและข้อคิดเห็นที่เป็นทฤษฎีประกอบแล้วจึงใช้อุปลักษณ์โน้ตชนมาเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจน และการใช้เนื้อเรื่องใด ท่านก็จักเลือกใช้ถ้อยคำแบบนั้น ถึงจะทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านรู้และเข้าใจเนื้อเรื่องนั้นได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ : สารัตถะ, อุปลักษณ์โน้ตชน, วรรณกรรมพุทธธรรม

Abstract

The objectives of this research were (1) to study formatting of metaphorical construction in the literature of Somdet Phra Buddha Gosacarn (P.A.Payutto), and (2) to study the actual essence of the metaphor in the literature of Somdet Phra Buddha Gosacarn (P.A.Payutto).

The findings are as follows.

From In the study of the essence of conceptual metaphors, there were 2 kinds found: (1) Lokiya (Worldly) which means the virtues for social individual laypeople, consisting of moral and ethical principles for living in happily life. One who wants to have a safety and peaceful life should study and practice or follow these principles. There are more topics of these principles to practice, and (2) Lokuttara (Supernormal power) which means the dharma in a higher level for a wise one who himself releases from defilements. It involves meditating or mental practicing to express the truth in the middle way of the Buddhist methods, according to the exact goals of practicing called Upadisesa Nibbana and Anupadisesa Nibbana.

Formatting of metaphorical construction was found that Somdet Phra Buddha Gosacarn (P.A.Payutto) sometimes used the conceptual method to compare the human's daily life with basic doctrines, and sometimes with practical method. A comparison began from the basic to the higher scale including similarity and dissimilarity, parity and disparity, reasonableness and unreasonableness, and the last to the end.

The additional findings were: he used his real experience as the element in the propagation of the Dharma by adding his opinion and theatrical conceptual method to explain then taking conceptual metaphors to compare clearly. He took the words used in that topic to explain the difficult meaning in each one. Thus, the listener or the reader could understand the topic easily as well.

Keyword: Sarasta Xup Laks conceptual metaphors, construction, literature

บทนำ

บทความวิจัยนี้มีหลักการและเหตุผล คือ การอธิบายวรรณกรรมพุทธธรรมที่แจ่มแจ้งและด้วยลีลาภาษาอุปลักษณ์โนทัศน์ (conceptual metaphor) หมายถึงการเปรียบของเทียบหรือความเปรียบสมเด็จพะพระพุทโธมาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวคือ ท่านนำเนื้อหาอธิบายธรรมโดยการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับระบบความคิด ทำให้ภาษามีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ทางโลกของมนุษย์ การใช้ภาษานั้นไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่ตีความ (interpretive) ตามโครงสร้างของไวยากรณ์หรือหลักภาษาเท่านั้น แต่เป็นเชิงทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (cognitive linguistics) ด้วย คือ การใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบจากสิ่งหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อให้เกิดภาพพจน์ตามผู้เขียนหรือผู้พูดต้องการในการสื่อสาร เพราะภาษาอุปลักษณ์นี้ทำให้เกิดในคิดในเชิงเปรียบเทียบแจ่มแจ้งชัดเจนในการใช้ดำเนิน

ชีวิตประจำวัน ดังตัวอย่างเห็นเช่น การเผยแผ่สั่งสอนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่ละเอียดลึกซึ้ง ไม่ต้องอาศัยเวลาในการตีความ และทำความเข้าใจสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังนั้น ผลงานวรรณกรรมของท่านสามารถอธิบายหลักธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายด้วยการใช้กลวิธีการทางภาษาหลายประการ และกลวิธีทางภาษาประการหนึ่งนั่นก็คือ การใช้อุปลักษณ์โน้มน้าว (metaphor) เพื่อช่วยให้ผู้ฟังและผู้อ่านสามารถเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้ใช้คำอุปลักษณ์ในเชิงเปรียบเทียบในหลายสาขาวิชา สาขาที่สำคัญ 5 สาขา คือ สาขาปรัชญา ดังตัวอย่างจาก “สติกับสมาธิ ทั้งสองอย่างนี้ทำงานด้วยกัน ถ้าสมาธิยังไม่แน่วแน่ ยังไม่เข้มมาก สติก็เป็นตัวเด่น ต้องทำงานหนัก ต้องตั้งแล้วตั้งอีกหรือ ต้องคอยตั้งแรงๆ อยู่เรื่อย แต่พอสมาธิแน่วสนิทอยู่ตัวดีแล้ว สมาธิก็เป็นตัวเด่น แทน สติที่คอยกำกับหรือคอยตรึง ๆ ตั้ง ๆ ไว้ จะทำงานเพียงนิดๆ แต่ไม่หายไปไหนเปรียบเทียบเหมือนกับว่าเอาแผ่นผ้ามาขึงกลางลม โดยเราเอาเชือกตึงไว้ หรือขึงไว้ แผ่นผ้าถูกลมพัด แต่ก็ไม่หลุดลอยหายไป เพราะถูกเชือกตึงเอาไว้ (คู่มือชีวิต)” ด้านสาขาพระพุทธศาสนา เช่น เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่บุคคลผู้ประเสริฐผู้เพียรพยายามเพ่งพินิจอยู่เมื่อนั้นความสงสัยย่อมมลายไปเพราะมารู้เข้าใจถึงธรรมพร้อมทั้งเหตุของมัน เพราะได้รู้ถึงภาวะที่สิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย ขจัดมารและเสนาเสียได้ตั้งตะวันส่องฟ้าทอแสงจ้าอยู่ ฉะนั้น สาขากการปกครองปกครอง เช่น สัตบุรุษหรือผู้มีคุณธรรมสูง เป็นผู้ให้ประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก เป็นที่พึ่งหรือความอบอุ่นใจซึ่งเหมือนกับมหาเมฆที่กลายเป็นฝนตกลงมาช่วยให้ข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ได้ สาขาศึกษา เช่น การเรียนรู้อย่างและการสอนนั้น ต้องเรียนรู้หลักก่อนแล้ว ศึกษาและสอนให้ได้ผล ได้เขียนไว้ในตอนหนึ่งว่า “พระพุทธศาสนานี้ ไม่ว่าจะเป็นแง่ของการปฏิบัติหรือในแง่ของความคิดเกี่ยวกับสังฆธรรมก็ตามเป็นสายกลางทั้งหมด คือ มัชฌิมาปฏิปทาอย่างหนึ่งและเป็นมัชฌิมาธรรมอย่างหนึ่ง หลักนี้อาจเปรียบกับการยิงลูกศร ลูกศรที่ยิงไม่ถูกเป้าก็จะอยู่ข้างๆ ข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง คือ มันไม่พอดี ไม่ตรงกลาง ส่วนลูกศรที่ยิงตรงจุดเป้าหมายพอดีนั้นก็เป็อันกลางจึงเรียกว่า สายกลาง” การใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบให้เห็นจุดเด่นที่สำคัญว่า ความเป็นสายกลางจักต้องอยู่ตรงกลางพอดี ไม่ได้อยู่ข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2547:10) และสาขาจริยศาสตร์ เช่น ในการพัฒนานั้น เราที่อยู่ในโลกนี้แหละ แต่เราไม่ติดโลก ไม่แปดเปื้อนด้วยโลก เหมือนดอกบัวแม้จะอยู่ในน้ำ หรือบางแห่งจะอยู่ในโคลนตม แต่ก็ไม่ได้ติดไม่เปื้อน กลับมีกลิ่นหอมน่าชื่นใจ (พัฒนาตน)” รายละเอียดในสาขานั้นมีมากมายต่างกัน เช่น สาขาพระพุทธศาสนาจาก 5 สาขานั้นยังแยกเป็นสารัตถธรรมในระดับโลกียะคือ 1.ระดับโลกียะ หมายถึง ธรรมสำหรับฆราวาสทั่วไป ซึ่งได้แก่ หลักศีลธรรมและจริยธรรม รวมทั้งข้อธรรมสำหรับการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ผู้ที่ต้องการจะอยู่ในโลกอย่างปลอดภัยและสงบสุข ก็ต้องปฏิบัติธรรม ซึ่งมีหัวข้อธรรมมากมาย และ 2.ระดับโลกุตระธรรมคือ ธรรมะที่ละเอียดอ่อนหรือธรรมะขั้นสูงสำหรับผู้ที่ยังเบียดกิเลสแล้ว ในบริบทตรงนี้สามารถเห็นอุปลักษณ์ได้ดังเช่น ต้นทางคือหลักสังฆธรรม เปรียบคำที่ปลายทางคือ มัชฌิมาหรือสายกลาง เหมือนกับการยิงลูกศรที่ดี (ต้นทาง) จะพุ่งไปตรงเป้าหมาย (ปลายทาง) นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงอุปลักษณ์ทางจริยศาสตร์ เช่น การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์ว่า “องค์ประกอบที่ 2 ธรรมวิจยะ หรือ ธรรมวิจย แปลว่า การวิจยธรรม วิจยนั้นแปลว่า การเพินหรือการเลือกเพินคือ ใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณา สอดส่อง ค้นคว้าธรรม ก็คือ ความจริง ความถูกต้อง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล สิ่งนั้นอาจอยู่ต่อหน้าก็ได้ เช่น เรามองเห็นอะไรอยู่ข้างหน้าหรือขณะนี้ เรากำลังเผชิญอยู่กับอารมณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เราก็เห็น ค้นหาให้เห็นธรรม เอาธรรมออกมาให้ได้ ถ้ามองไม่ดีเราก็ทวนวาย ปั่นป่วน กระวนกระวาย เตือนรอน แต่ถ้ามองเห็นดี แม้สิ่งนั้นไม่ค่อยดี เราก็มองให้เป็นธรรมขึ้นมา ทำแบบนี้ก็เป็นธรรมวิจยอย่างหนึ่งเหมือนอย่าง

อาจารย์สอนธรรมบางท่าน ท่านเน้นในเรื่องนี้ว่า มองอะไรเป็นธรรม มองใบไม้ อิฐ ปูน อะไรก็เป็นธรรมหมด ถ้ามองไม่ตี อะไร ๆ ก็เป็นธรรมไปหมด” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550:27-28) จากหลักธรรมดังกล่าวนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ได้เขียนอธิบายหลักธรรมที่เป็นนามธรรมและซับซ้อนเข้าใจยาก ให้เห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมและเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้นเมื่อมองในแง่อุปลักษณ์โน้ตทัศน์จะพบว่า ต้นทางคือ ธรรมวิจย ปลายทางคือ ความจริงที่เป็นธรรม ท่านได้เปรียบเทียบให้ชัดเจนอีกว่า เหมือนคนที่ไม่เป็นธรรม (ต้นทาง) จะมองอะไร ๆ ก็ไม่เป็นธรรม(ปลายทาง) นั่นเอง การใช้การเปรียบเทียบเช่นนี้ ยังมีอีกจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาและนำออกมาเผยแพร่ให้ผู้อ่านได้รู้ ได้เข้าใจว่า พระคุณท่านมีวิธีการใช้อุปลักษณ์อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะการประกอบสร้างอุปลักษณ์โน้ตทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
2. เพื่อศึกษาสาระสำคัญของอุปลักษณ์โน้ตทัศน์ในวรรณกรรมพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเอกสาร เป็นการวิจัยเกี่ยวกับมโนอุปลักษณ์เป็นเอกสารจำนวนมากกว่า 400 ชุด คือ วรรณกรรมที่ท่านเผยแพร่พระพุทธศาสนา มา 40 กว่าปี และได้รับการตีพิมพ์แล้วหลายครั้ง เพื่อนำมาวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบมโนอุปลักษณ์ว่า มีคำหรือสำนวนโวหารอย่างไร เช่น ข้อมูลว่า “พิธีกรรมสื่อนิยสุธรรมพิธีกรรมก็เป็นรูปแบบภายนอกที่มาช่วยสื่อนิยและเสริมอาสาแห่งการปรากฏตัวกระทำกิจหน้าที่ของผู้ที่มาสื่อนิยแถมหาชนเปรียบเหมือนในการจรรจาที่ดีธรรมคือความจริงที่วารถทั้งหลายจะวิ่งไปได้คล่องสะดวก (44-45)” เป็นต้น ด้านเครื่องมือที่ใช้มี 2 ชนิด คือ เครื่องมือเก็บข้อมูลและเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลที่สร้างขึ้นเอง ด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้เขียนได้ศึกษาข้อมูลจากวรรณกรรมทุกเล่มที่กำหนดไว้ เพื่อเปรียบเทียบการถ้อยคำมโนอุปลักษณ์ว่า มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรในฐานะที่มีบริบทของพื้นที่และสมัยที่แตกต่างกัน โดยใช้ทฤษฎีของจอร์จ เลคอฟ (George Lakoff) และ มาร์ค จอห์นสัน (Mark Johnson) ผู้ริเริ่มทฤษฎีอุปลักษณ์โน้ตทัศน์ซึ่งทำให้การศึกษาอุปลักษณ์เชิงปริชานกลายเป็นการศึกษาที่มีความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยด้านภาษาศาสตร์และการศึกษาด้านปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของมนุษย์เช่น ถ้อยคำอุปลักษณ์เกี่ยวกับชีวิตที่สะท้อนมโนอุปลักษณ์ชีวิต 12 มโนอุปลักษณ์ เช่น [ชีวิตคือการเดินทาง] [ชีวิตคือการต่อสู้/สงคราม] [ชีวิตคือทรัพยากร] [ชีวิตคือธุรกิจ] [ชีวิตคือภาชนะ/สถานที่ปิดล้อมเป็นต้น และการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นผู้วิจัยจะต้องพึงแนวคิดจากนักวิชาการต่าง ๆ พร้อมทั้งทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ด้วย เช่น ทฤษฎีของโกทลี เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อค้นพบใหม่ (Fact Finding) มีรายละเอียดดังนี้

- 1) การจัดระบบข้อมูลและ
- 2) การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการแยกแยะรายละเอียดของการใช้ถ้อยคำหรือข้อความที่เป็น สารัตถอุปลักษณ์โน้ตทัศน์ใน 2 ระดับคือ ระดับโลกยะและระดับโลกุตระว่า มีความเหมือนกันอย่างไร คุณค่าที่ได้จากการใช้ถ้อยคำมโนอุปลักษณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการใช้ภาษาไทย และกลวิธีการประกอบสร้างการใช้คำทางภาษา เช่น ผู้จะเริ่มต้นยุคใหม่นั้นเหมือนคนว่ายน้ำทวนกระแสน้ำ และสมาธิดับทุกข์จริงไม่ได้สมาธิช่วยได้เพียงเหมือนพับรบไว้ก่อนเท่านั้น เป็นต้น

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือ 2 แบบคือ

1. เครื่องมือเก็บข้อมูล มีกระบวนการจัดการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 เครื่องมือเก็บข้อมูล มีกระบวนการจัดการ 3 ขั้นตอน

ขั้นที่ 2 แบบบันทึกข้อมูลวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ขั้นที่ 3 ระบุสาระสำคัญของทิวเคราะห

2. เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลไว้ 2 ลักษณะ คือ เครื่องมือที่เป็นกรอบแนวความคิดในการวิเคราะห์ และการกล่าวพรรณนาในการสังเคราะห์ข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจักศึกษาข้อมูลจากวรรณกรรมทุกเล่มที่กำหนดไว้ เพื่อเปรียบเทียบการถ้อยคำโนอุปลักษณ์ว่า มีการใช้โนอุปลักษณ์ในลักษณะใดบ้าง

ผลการวิจัย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์นำสาระสำคัญในโนอุปลักษณ์จากวรรณกรรมมาอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นสาระสำคัญ 2 ด้าน คือ 1) สาระตออุปลักษณ์ใน 2 ระดับคือ ระดับธรรมะที่ใช้กับปุถุชนเรียกว่าระดับโลกียะ และธรรมะระดับสูงที่ช่วยให้ระงับกิเลสต่าง ๆ เรียกว่า ระดับโลกุตระ ตัวอย่าง เช่น วรรณกรรมเรื่องการฟื้นฟูมิตินุชฌนิยมนิยมเชิงพุทธ (Buddhist Humanism) คือ แนวคิดมนุษยนิยมเชิงพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) แตกต่างจากแนวคิดมนุษยนิยมของตะวันตกอย่างสิ้นเชิง เราจะเห็นว่าภูมิหลังของแนวคิดมนุษยนิยมของตะวันตกเกิดมาจากแรงบีบคั้นของศาสนาคริสต์ในยุคกลาง พอหลุดพ้นจากอำนาจของศาสนาในยุคกลาง ชาวตะวันตกก็พัฒนาแนวคิดขึ้นมาบนพื้นฐานของการปฏิเสธศาสนา แล้วหันไปหาเรื่องทางโลกทางสุดโต่ง (Secularism) ถึงกับปฏิเสธศาสนาเลยทีเดียว เมื่อชาวตะวันตกหันเข้าหาทางโลก จึงกลายเป็นที่มาเป็นการเอาศักยภาพออกมาพิชิตโลกธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันแนวคิดของท่านพระธรรมปิฎกหรือพระพุทธโฆษาจารย์ซึ่งเป็นแนวคิดที่มนุษยนิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อและความศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์ที่จะสามารถพัฒนาให้เข้าถึงความดีงามสูงสุดได้ หรือที่ท่านเรียกว่า “ตถาคตโพธิศรัทธา” (ความศรัทธาของพระตถาคตอันเป็นทางแห่งการตรัสรู้) โดยนัยนี้ตามแนวคิดแบบมนุษยนิยมของท่านพระธรรมปิฎกหรือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์จึงมุ่งหวังกลับไปหาคุณค่าภายในของมนุษย์ ในขณะที่มนุษยตะวันตกมุ่งเอาศักยภาพออกไปใช้ด้านนอก เพื่อพิชิตธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ทางภาษาธรรมเรียกว่า “ธัมมะ” พูดด้วยภาษาสมัยนี้ว่าเป็นสัตว์มนุษย์ที่พัฒนาได้ ข้อนี้ถือได้ว่าเป็นความคิดบนรากฐานที่สำคัญที่สุด จากการเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมา ก็เพราะถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ฝึกได้และต้องฝึกเมื่อมนุษย์พัฒนาได้แล้ว สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้อย่างแท้จริง “อันนี้เป็นข้อยืนยันของพระพุทธศาสนา” และท่านก็ได้วิพากษ์แนวคิดมนุษยนิยมของทางตะวันตกไว้ว่า “มนุษย์ภายใต้อิทธิพลของความคิดทางตะวันตกมีความเข้าใจว่า ศักยภาพ คือการที่มนุษย์สามารถพัฒนาการใช้เทคโนโลยีมาพิชิตปัญหา และจัดการกับธรรมชาติได้ การที่คิดเห็นเช่นนี้ ก็เพราะเป็นการมองออกไปข้างนอกด้านเดียว บนพื้นฐานความคิดที่จะครอบงำ” ดูเหมือนว่าแนวคิดของท่านสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ในเรื่องนี้ จะสอดคล้องกับแนวคิดของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาญี่ปุ่นท่านหนึ่ง คือ ไดซากุ อิเคดะ ที่เขียนงานเรื่อง “The Search for a New for Humanity” (การแสวงหามนุษยภาพแนว

ใหม่) ซึ่งเป็นงานที่จะพยายามวิพากษ์แนวคิดแบบมนุษยนิยมตะวันตกว่า มีลักษณะก้าวร้าวต่อธรรมชาติ และเป็นฐานที่มาของปัญหาโลกปัจจุบันและ 2) ด้านวิธีประกอบสร้างมโนอุปลักษณ์ในวรรณกรรมพุทธธรรมเป็นการเลือกถ้อยคำอุปลักษณ์หรือถ้อยคำอื่น ๆ ที่สะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับการใช้ชีวิต จากคำเปรียบเทียบกับหนังสือธรรมะของท่านเขียนให้เห็นเป็นเรื่องง่าย หรือเข้าใจธรรมะโดยไม่ยาก ตัวอย่างเช่น ใช้คำที่สะท้อนมโนอุปลักษณ์ชีวิต 15 มโนอุปลักษณ์ได้แก่ ชีวิตคือการเดินทาง, ชีวิตคือการต่อสู้/สงคราม, ชีวิตคือทรัพยากร, ชีวิตคือธุรกิจ, ชีวิตคือภาระ/สถานที่ปิดล้อม เป็นต้น มโนอุปลักษณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นมุมมองเกี่ยวกับชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนาหลายประการคือ ธรรมะเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต ทุกชีวิตต้องพบปัญหาหรืออุปสรรค อวิชชาทำให้ชีวิตเป็นทุกข์ ชีวิตไม่แน่นอน เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ คือไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีการเกิด-การตายเป็นสิ่งคู่กัน ความตายเกิดขึ้นได้ทุกขณะ เราควรกำหนดเป้าหมาย หรือวางแผนในการดำเนินชีวิต ชีวิตก็จะมีค่า จึงควรใช้ชีวิตให้คุ้มค่า เราควรหมั่นตรวจสอบการใช้ชีวิต เหตุการณ์ในชีวิตล้วนเป็นผลมาจากกรรม ชีวิตเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้ ผลการวิเคราะห์นี้ หน้าที่ของมโนอุปลักษณ์จากหนังสือธรรมะพบว่า ทำหน้าที่ 2 ด้านคือ (1) ด้านการถ่ายทอดความคิด ได้แก่ การอธิบายความ การทำให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ และการให้มีเหตุผลสนับสนุนให้ผู้อ่านเกิดการถกคิดที่ดีหรือไม่ทำพฤติกรรมในส่วนที่เลว ทำให้บางอย่างเช่น ให้ผู้อ่านปลงอนิจจัง ไม่กลัวความตาย ปัญหาและอุปสรรคในชีวิต ให้ผู้อ่านใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท ให้ผู้อ่านหมั่นทำความดี ไม่ทำความชั่ว และให้ผู้อ่านพัฒนาตนเอง (2) ด้านการเรียบเรียงเห็นสภาพที่เป็นจริง ความ ได้แก่ การลำดับความในปริจเฉท เป็นต้น

ตารางเนื้อหาและคำบรรยายประกอบบางตอน เช่น

เนื้อหา	คำเปรียบ	ข้อความที่เปรียบ
1. สมาธิยังอ่อน	เหมือน	คนเดินทางที่มีกำลังน้อย
2. ปัญญาคือดาบผู้ตัดสักร	คือ	ดาบผู้ตัดสักร
3. ธรรมะคือแสงสว่างแห่งปัญญา	คือ	แสงสว่างแห่งปัญญา
4. ครู	คือ	แม่พิมพ์ของชาติ

ตัวอย่างข้อ 1 หมายถึง การฝึกสมาธิเมื่อเริ่มใหม่ ๆ สมาธิยังอ่อนมากและถ้าพยายามฝึกปฏิบัติบ่อย ๆ ก็จะแข็งแรงได้ เหมือนกับคนเดินทางใหม่ ๆ กำลังน้อยแต่พอเดินไปนาน ๆ กำลังจะอยู่ตัวและมีกำลังมากสามารถไปถึงเป้าหมายได้สะดวก

ตัวอย่างข้อ 2 หมายถึง การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมากมายหลายประการเมื่อเป็นเช่นนี้เราควรแก้ปัญหาโดยใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาจึงเปรียบเสมือนดาบที่คมคอยฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ให้กระจ่างสว่างไสวไปสู่เป้าหมายได้ ทั้งนี้เพราะปัญญาอันเฉียบแหลมของตน

ตัวอย่างข้อ 3 หมายถึง ธรรมะคือเครื่องมือส่องทางในการดำเนินชีวิต พยายามอธิบายสอนธรรมเปรียบเทียบในการแก้ปัญหาเพื่อให้เห็นจริง

ตัวอย่างข้อ 4 หมายถึง การเป็นครูผู้สอนนักเรียน ครูจึงต้องเป็นแบบอย่างกับนักเรียน คำว่าคือ ในข้อนี้เป็นความหมายเชิงเปรียบเทียบด้วย

การประกอบสร้างคำอุปลักษณ์โน้ตศน์ยังมีอีกจำนวนมาก เช่น ไตรภูมิ จาก ไตร+ภูมิ หมายถึง ภูมิทั้ง 3 ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ ไตรลักษณ์ จาก ไตร+ลักษณ์ หมายถึง ลักษณะที่เป็นจริง 3 คือ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา จากตัวอย่างการใช้สารัตถะอุปลักษณ์โน้ตศน์นี้ยังแสดงให้เห็นข้อปลีกย่อยเป็นระดับปัจเจกบุคคล ระดับสังคม ลักษณะที่เป็นรูปธรรมและลักษณะที่เป็นนามธรรมโดยจัดเป็นตารางเปรียบเทียบข้อความให้เห็นถึงขั้นตอนเปรียบเทียบว่า จากต้นทางคืออะไรและไปสิ้นสุดปลายทางอย่างไร เช่น ข้อความว่า “ ผู้จะทำบุญ แทนที่จะมองถึงกิจกรรมต่างๆ ที่จะทำชีวิตให้ดีงามและจะช่วยให้ชุมชนร่มเย็นเป็นสุข ก็มองข้ามไปเสีย มุ่งแสวงหาอำนาจพิเศษที่จะบันดาลโชคลาภแก่ตนเป็นจุดของแลกเปลี่ยนคลาดจากวิถีทางปัญญา เข้าสู่วิถีแห่งความลุ่มหลงและเปิดโอกาสแก่การที่จะถูกหลอกลวง ความหมายที่แท้แต่เดิมของบุญหายไปแทบไม่มีเหลือ “ มีกลวิธีการอุปลักษณ์ โดยต้นทางคือ บุญและทำบุญเพื่อโชค ส่วนปลายทางคือ เป็นสุขและลุ่มหลง

จากข้อความนี้ พระคุณท่านเปรียบเทียบว่า การทำบุญ เป็นเรื่องที่ดี สามารถทำให้จิตใจเบิกบาน มีความสุข แต่การทำบุญเพื่อต้องการอำนาจ โชคลาภมานำหน้า การทำบุญนั้นจึงไม่เกิดหรือเกิดเพียงเล็กน้อยกลายเป็นความมัวเมา ลุ่มหลงชีวิต

ในปริบทข้อความนี้ พระคุณท่านต้องการแสดงให้เห็นว่า การทำบุญที่ได้บุญนั้นต้องทำบุญด้วยความบริสุทธิ์กายใจรวมทั้งเพื่อลดละกรรมที่มีในตัวตน แต่ถ้าจะทำบุญเพื่อต้องการอำนาจ ต้องการโชคลาภแล้ว การทำบุญเช่นนั้นจะได้ผลน้อย เป็นลักษณะทำบุญเอาหน้า บุญคือ ได้อำนาจได้โชคลาภแทนบุญที่แท้จริง

ในระดับสังคมมีตารางเปรียบเทียบข้อความให้เห็นถึงขั้นตอนเปรียบเทียบว่า จากต้นทางคืออะไรและไปสิ้นสุดปลายทางอย่างไร เช่น ข้อความ “...สิ่งที่เป็นของกลางที่ทุกคนเข้าถึงครอบครองเสพอใช้ได้เท่ากันเสมอกันเหมือนเวลาเหมือนอากาศธรรมก็เหมือนเป็นสมบัติกลางของทุกคน ใครจะปฏิบัติจะใช้หรือไม่ก็แล้วแต่ก็ได้รับผลเหมือนกันผลไปตามความเกี่ยวข้องของตน (8.วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด)” มีกลวิธีการอุปลักษณ์ โดยมีต้นทางคือ สิ่งของกลางและข้อธรรม ส่วนปลายทางคือ ใช้ร่วมกันและทุกคนปฏิบัติได้

ท่านเปรียบเทียบไว้ว่า ของกลางเป็นเรื่องที่ดี ใครก็สามารถนำไปใช้ได้ ซึ่งเหมือนกับธรรมหรือพระธรรมที่เป็นของกลางใคร ๆ ก็สามารถประพฤติปฏิบัติได้ไม่เลือกเวลาและสถานที่ในระดับรูปธรรมเป็นการบรรยายธรรมที่พระคุณท่านต้องการยกตัวอย่างให้เห็นเป็นภาพหรือตัวตน เพราะข้อธรรมส่วนมากเป็นเรื่องของนามธรรมที่มองด้วยตาไม่ค่อยเห็นต้องใช้ประสาทสัมผัสเช่นพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นพิธีกรรมซึ่งเป็นรูปแบบที่จะสื่อธรรมสำหรับคนหมู่มากเป็นสิ่งที่ต้องการแต่คนก็ไม่สามารถจะเอามาใช้ประโยชน์ได้เหมือนอย่างน้ำเป็นตัวสารที่ต้องการแต่น้ำอยู่ในสระจะกินที่ไรต้องเดินไปที่สระแล้วก็เอามือวักจะดื่มก็ยากแล้วก็ต้องลำบากเดินทุกที่แต่ถ้าเรามีแก้วน้ำหรือมีภาชนะเราก็สามารถตักเอาน้ำมาใช้ที่เราต้องการและสามารถนำมาเก็บไว้ในที่สะดวกที่ใช้ได้อีกด้วย เช่น “...พิธีกรรมซึ่งเป็นรูปแบบที่จะสื่อธรรมสำหรับคนหมู่มากเป็นสิ่งที่ต้องการแต่คนก็ไม่สามารถจะเอามาใช้ประโยชน์ได้เหมือนอย่างน้ำเป็นตัวสารที่ต้องการ แต่น้ำอยู่ในสระจะกินที่ไรต้องเดินไปที่สระแล้วก็เอามือวักจะดื่มก็ยากแล้วก็ต้องลำบากเดินทุกที่แต่ถ้าเรามีแก้วน้ำหรือมีภาชนะเราก็สามารถตักเอาน้ำมาใช้ที่เราต้องการและสามารถนำมาเก็บไว้ในที่สะดวกที่ใช้ได้อีกด้วย (บุญ บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย)” มีกลวิธีการอุปลักษณ์ โดยต้นทางคือ พิธีกรรมและน้ำ ส่วนปลายทางคือ ประโยชน์และแก้วน้ำ

จากข้อความท่านเปรียบเทียบว่า พิธีกรรมที่เป็นสื่อธรรมเป็นสิ่งที่ดีแต่คนจะนำไปใช้ได้ยากเพราะคนเรายังไม่รู้จักพิธีกรรมที่เป็นสื่อธรรมนั้นดีพอจึงไม่อาจนำไปใช้ได้ตามใจเหมือนน้ำที่อยู่ในสระ

มีประโยชน์ มีคุณค่า แต่คนไม่สามารถนำไปใช้ได้เพราะไม่มีภาชนะที่จะตักตวง ถ้ามีแก้วน้ำหรือขันก็สามารถตักน้ำไปใช้ได้ตามเจตนาของคน

ส่วนในระดับนามธรรมจะเป็นธรรมะที่ละเอียดอ่อน คนทั่วไปฟังแล้วนึกภาพไม่ออกแต่พระคุณท่านพยายามอธิบายโดยการเปรียบเทียบให้เห็นเป็นภาพหรือสิ่งที่มองเห็นง่าย เช่น “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นเจ้าใหญ่สำเร็จด้วยใจเราก็จักทอดทิ้งกายนี้อย่างมีสัมปชัญญะ มีสติมั่น ความตายเราก็มิได้ขึ้นชอบชีวิตเราก็มิได้ติดใจเรารอท่าเวลาเหมือนคนรับจ้างทำงานเสร็จแล้ว รอทำรับค่าจ้าง (หน้า 397)” ดังข้อความเปรียบเทียบว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นเจ้าใหญ่สำเร็จด้วยใจ เราก็จักทอดทิ้งกายนี้อย่างมีสัมปชัญญะ มีสติมั่น ความตายเราก็มิได้ขึ้นชอบชีวิตเราก็มิได้ติดใจเรารอท่าเวลาเหมือนคนรับจ้างทำงานเสร็จแล้ว รอค่ารับจ้าง (หน้า 397)” มีกลวิธีการอุปลักษณ์ต้นทางคือ สติช่วยใจเป็นใหญ่และคนรับจ้างทำงานเสร็จ ส่วนปลายทางคือ ความสำเร็จและรอรับค่าจ้าง

ท่านเปรียบเทียบว่า สิ่งต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ถ้ามีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ กิจกรรมที่ลงมือกระทำนั้น ๆ จะมีผลสำเร็จลงด้วยดี ท่านเปรียบเหมือนคนรับจ้างทำงาน ทำได้ดีคือ ถูกต้อง ตรงตามเป้าหมายทั้งเนื้องานและแบบวิธีที่เป็นรายละเอียดในการกระทำ มีผลสำเร็จก็รอคอยเพียงผลลัพธ์คือ ค่าจ้างนั่นเอง

การใช้อุปลักษณ์เชิงมนทัศน์ในระดับโลกิยะนี้ ยังมีคำศัพท์อีกมากมายที่พระคุณท่านยกมาประกอบการแสดงธรรมและการเขียนบทความต่าง ๆ เช่น ฌานสมาบัติ ญาณปัญญา พิธีกรรม สัตบุรุษ ปุณฺณ ทุกขเวทนา มิจฉาทิฏฐิ มัคคุเทศก์ ไตรสิกขา ไตรปิฎก ไตรลักษณ์ ไตรทวาร ไตรภูมิ ไตรจักร บุพการีและปรโลก เป็นต้น

ส่วนวิธีประกอบสร้างนั้น พระคุณท่านอาศัยหลักการจากประสบการณ์ในวิธีเรียนธรรมวินัยในการเผยแผ่พระธรรม หลักการทางภาษาศาสตร์และการมีจิตวิทยาเข้ากับมวลมนุษยชาติทั่วโลกมาเป็นเหตุปัจจัยในการประกอบสร้างหลักการเผยแผ่ธรรมะตามแนวทางของตนเอง การประกอบสร้างในแต่ละข้อความจะอาศัยบริบทของพื้นที่บ้าง บริบทของเวลาบ้างมาประกอบเนื้อหาที่ยกมาเปรียบจึงเกิดความเหมือน ความต่าง ความขัดแย้งกัน การคล้อยตามกันไปตามข้อความนั้นๆ เช่น ข้อความเหมือนจากการประสบการณ์ว่า “พระคุณท่านเขียนจากเรื่อง วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด ที่เห็นว่า การมีวินัยเป็นเรื่องจำเป็นแต่ที่มักเป็นปัญหาเพราะคนไม่ค่อยรู้จักว่า อะไรคือวินัย จำเป็นต้องปฏิบัติตามหรือไม่ จำเป็น กล่าวคือ คนส่วนมากไม่รู้ธรรมชาติของการมีวินัยหรือไม่รู้ธรรมชาติของวินัย จึงมองข้ามบ้าง ละเลยไปบ้าง จนทำให้สังคมหย่อนยาน เกิดปัญหามากมายจากการขาดวินัย พระคุณท่านจึงพยายามเขียนแสดงความคิดเห็นว่า คนเราต้องรู้ความเป็นธรรมชาติของวินัยให้ได้ก่อนจึงจะถือหรือปฏิบัติตามวินัยได้อย่างสบายตน ไม่ต้องคิดว่า ถูกบังคับให้ถือวินัย พระคุณท่านจึงเปรียบเป็นอุปลักษณ์มนทัศน์ว่า เหมือนเรารู้จักไฟว่า ร้อน หรือ ไหม้เราอย่างไร จึงต้องปฏิบัติตนต่อไฟให้พอดีกับตนเอง ดังข้อความที่ว่า ตาราง ดังนี้

“...เราต้องรู้ความจริงที่เป็นธรรมดา เพราะว่า เมื่อเรารู้ความจริงที่เป็นธรรมดานั้นแล้วเราจะได้ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายให้ถูกต้องเหมือนรู้ความจริงของไฟแล้วก็ปฏิบัติต่อไฟได้ถูกต้องและเอาไปใช้ประโยชน์ได้ (วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด)”

ท่านเปรียบเทียบคำว่า วินัย เป็นคำศัพท์ที่สำคัญและเป็นธรรมดามาก เราต้องรู้ให้เห็นเป็นเรื่องปกติจึงจะรักษาวินัยได้อย่างปกติเหมือนกับไฟ ถ้ารู้ว่าเป็นไฟ เราก็สามารถปฏิบัติตนต่อไฟได้อย่างเหมาะสม ในบริบทของเรื่อง วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิดนี้ พระคุณท่าน

ได้เขียนแสดงความคิดเห็นแบบโน้มน้าวใจคนไม่รู้ธรรมชาติของวินัย หรือ เห็นว่า วินัยเป็นเรื่องไม่สำคัญอะไร จึงรักษาบ้าง ไม่รักษาบ้างซึ่งไม่ควรเป็นเช่นนั้น ทางที่จะทำอะไรให้คนรักษาวินัยให้ได้อย่างปกติวิสัยให้เห็นเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องปฏิบัติอย่างนั้น ท่านจึงเปรียบว่า วินัยเหมือนไฟ ทุกคนรู้จักและปฏิบัติต่อไปอย่างไรจึงจะเหมาะสม ดังนั้น วินัยหรือไฟจึงเป็นคำเปรียบต้นทาง ส่วนการปฏิบัติที่เหมาะสมจึงเป็นอุปลักษณะปลายทาง

ส่วนถ้อยคำและการอุปลักษณะในวรรณกรรมพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังมีอีกจำนวนมากจึงขอยกมาประกอบพอสังเขป ดังนี้

เมื่อชีวิตในโลกประสาณสืบจากชีวิตในธรรมโดยสมบูรณ์เมื่อไม่มีอะไรที่จะต้องการเพื่อตัวเองชีวิตที่มีอยู่ก็เหมือนกับให้เป็นของกลางไปจึงเป็นผู้ที่ทำเพื่อผู้อื่นได้เต็ม

ผู้ที่ทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มที่เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าท่านจะอยู่ที่ไหนก็ได้ ท่านอิมเต็มบริบูรณ์ในตัวแล้ว (41)

พิธีกรรมสื่อวินัยสู่ธรรมพิธีกรรมก็เป็นรูปแบบภายนอกที่มาช่วยสื่อวินัยและเสริมอาสแห่งการปรากฏตัวกระทำกิจหน้าที่ของผู้ที่มาสื่อธรรมแก่มหาชนเปรียบเหมือนในการจราจรที่ดีธรรมคือความจริงที่ว่ารถทั้งหลายจะวิ่งไปได้คล่องสะดวก (44-45)

ภิกษุทั้งหลายสัตบุรุษเกิดมาในตระกูลย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก คือ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่มารดาบิดาแก่บุตรภรรยาแก่คนรับใช้ กรรมกรและคนงานแก่หมู่มิตรและเพื่อนร่วมงานแก่บรรพชนผู้ล่วงลับแก่พระราชากแก่เหล่าเทวดาแก่สมณะชีพราหมณ์เปรียบเหมือนมหาเมฆช่วยให้ข้าวกล้าเจริญงอกงามเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก (2555.)”

“นี่แน่ะมารท่านจะมีความเห็นยึดถือว่าเป็นสัตว์ได้อย่างไรในสภาวะที่เป็นเพียงกองแห่งสังขารล้วน ๆ นี่จะหาตัวสัตว์ไม่ได้เลยเปรียบเหมือนว่าเพราะคนส่วนประกอบเข้าด้วยกันศัพท์ว่า รถย่อมมีฉันใดเมื่อฉันทั้งหลายมีอยู่สมมติว่าสัตว์ก็ย่อมมีฉันนั้น”... (49)

อาศัยเครื่องไม้เถาเชือกดินฉาบและหล้ามุงมีช่องว่างแวดล้อมย่อมเรียกว่าเป็นเรือนฉันใดอาศัยกระดูกเส้นเอ็นหนังมีช่องว่างแวดล้อมย่อมเรียกว่าเป็นตัวคน (รูป) ฉันนั้น. (96)

โดยความจริงแท้ในโลกนี้มีแต่นามและรูป ก็แลในนามรูปนั้น สัตว์หรือคนก็หาไม่มี นามและรูปนี้ว่างเปล่าถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้นเหมือนดังเครื่องยนต์เป็นกองแห่งทุกข์สิ่งไม่คงตัวเช่นกับหญ้าและฟืน (101)

ผู้ทำกรรมก็ไม่มี ผู้ส่วยผลก็ไม่มี มีแต่ธรรมทั้งหลายล้วน ๆ เป็นไปอย่างนี้ นี่เป็นความเห็นที่ถูกต้อง เมื่อกรรมและวิบากพร้อมทั้งเหตุเป็นไปอยู่อย่างนี้ ต้น ปลาย ก็ไม่เป็นที่รู้ได้เหมือนดังก่อนและหลังแห่งเมล็ดพืชกับต้นไม้ เป็นต้นแม้ในอนาคต เมื่อสังสารยังมีอยู่ก็ยังไม่เห็นการที่จะไม่เป็นไปของกรรมและวิบาก (102)

บุุชชนผู้มีได้เรียนรู้ ถูกทุกขเวทนากระทบเข้าแล้วย่อมเศร้าโศกคร่ำครวญ ร่ำไร ร่ำพัน ตีอกร้องไห้ หลงใหลพันเพื่อนไปเขาย่อมสวดยเวทนาทั้งสองอย่าง คือ เวทนาทางกายและเวทนาทางใจเปรียบเหมือนนายขมังธูยิงบุรุษด้วยลูกศรดอกหนึ่งแล้วยิงซ้ำด้วยลูกศรดอกที่สองเมื่อเป็นเช่นนี้บุรุษนั้นย่อมสวดยเวทนาเพราะลูกศรทั้งสอง คือทั้งทางกายทั้งทางใจ ฉะนั้น บุุชชนผู้มีได้เรียนรู้ก็ฉันนั้นย่อมสวดยเวทนา ๒ อย่าง คือทางกายและทางใจ (168)

เมื่อบุคคลเป็นผู้มีมิจฉาทิฐิ ภายกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี วชิกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี มโนกรรมที่ถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี เจตนาที่ดี ความปรารถนาที่ดี

ปณิธานที่ดี การปรุงแต่งทั้งหลายก็ศีลธรรมเหล่านั้นทั้งหมดย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนาไม่น่าใคร่ ไม่น่าชอบใจ เพื่อมิใช่ประโยชน์ เกื้อกูลเพื่อทุกข์ข้อนั้น เพราะเหตุไร ก็เพราะทิวี่ชั่วร้ายเปรียบเหมือนเมล็ดสะเดาก็ดีเมล็ดบวบขมก็ดีเมล็ดน้ำเต้าก็ดีที่เขาเออลงปลูกไว้ในดินที่ชุ่มชื้นรสนิดและรสน้ำที่มันคูดซึ่มไว้ทั้งหมดย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขมเป็นของเผ็ด เป็นของไม่อร่อย ข้อนั้นเพราะเหตุไรก็เพราะพืชไม่ดี (244) ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นเจ้าใหญ่สำเร็จด้วยใจเราก็จักทอดทิ้งกายนี้อย่างมีสัมปชัญญะ มีสติมั่น ความตายเราก็มิตได้ขึ้นชอบชีวิตเราก็มิตได้ติดใจเรารอท่าเวลาเหมือนคนรับจ้างทำงานเสร็จแล้ว รอท่ารับจ้าง (397) เป็นต้น สรุปเป็นตารางร้อยละ 5 สาขาได้ ดังนี้

ที่	สาขา	จำนวนเรื่อง
1	อุปมาประเภทสิ่งมีชีวิต	16
2	อุปมาประเภทธรรมชาติ	13
3	อุปมาประเภทอาคารสถานที่	9
4	อุปมาประเภทสิ่งของเครื่องใช้	6
5	อุปมาประเภทธรรมะ	7
6	อุปมาประเภทข้อความ	9
	โดยรวม	51

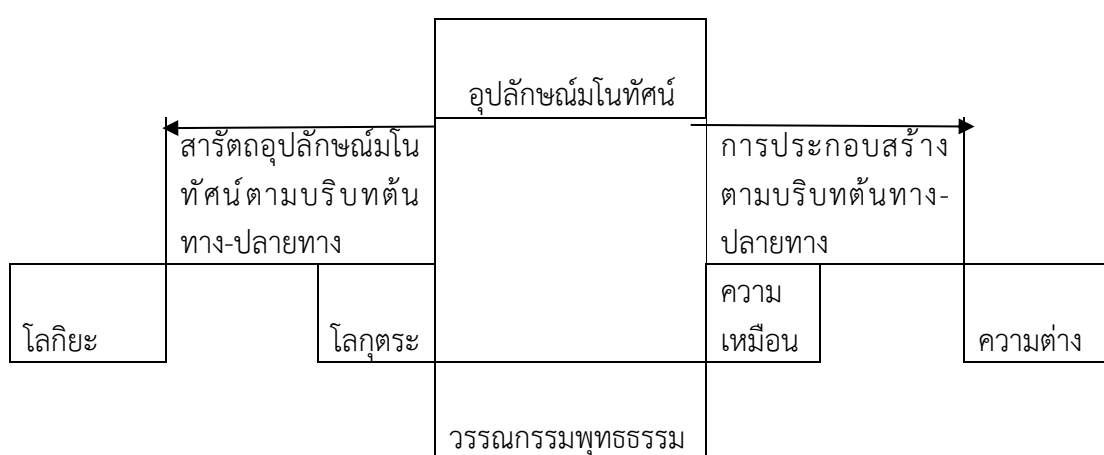
การอภิปรายผลการศึกษา

จากการสรุปสาระของอุปลักษณ์โน้ตศน์ทั้งระดับโลกียะและระดับโลกุตระแล้ว สามารถอภิปรายได้ว่า พระคุณท่านใช้เนื้อหาที่เป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการเผยแผ่หลักธรรมที่สอนจะเป็นข้อธรรมที่เป็นนามธรรมเป็นส่วนใหญ่แต่พระคุณท่านพยายามเปรียบเทียบเชิงอุปลักษณ์โน้ตศน์ให้เห็นเป็นรูปธรรมให้บุคคลทั่วไปรู้ได้ง่าย เข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น โดยมีประชากรประกอบที่เป็นปัจเจกบุคคลบ้างและเป็นกลุ่มคนที่เรียกว่า สังคมบ้าง เป็นกลุ่มบุคคลที่ติดอยู่กับทางโลกที่เรียกว่า โลกียะ บ้าง เป็นผู้ต้องด้วยกามารมณ์โดยการเห็นรูปปรากฏเป็นอารมณ์ กล่าวคือ ติดข้องอยู่ด้วยบุคคล วัตถุสิ่งของที่เป็นรูปทรง ที่ปรากฏชัดด้วยตาหรือสามารถแตะต้องได้บ้าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางโลกคือ สาขามนุษยศาสตร์ที่เรียกว่า ภาษาศาสตร์ปริชาน(ของ Lakoff,1987:11) คือ ผู้ใช้ภาษาส่วนใหญ่เห็นว่า อุปลักษณ์เป็นส่วนสำคัญในกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ใช้ตกแต่งถ้อยคำให้เกิดความสละสลวย ไพเราะ และถือว่าเป็นความสามารถพิเศษเฉพาะตนหรือเป็นพรสวรรค์ของบุคคล และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒินันท์ แก้วจันทร์เกต (2555, หน้า 24) ได้ศึกษาเรื่อง กิเลส : การศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในภาษาไทยมีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณ์เกี่ยวกับกิเลสในภาษาไทย ผลการวิจัยพบว่า ถ้อยคำอุปลักษณ์สะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับกิเลสในภาษาไทย ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] [กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ] [กิเลส คือ ศัตรู] เป็นต้น และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศรีวรา ผาสุกดี (2558, หน้า 85) ได้ศึกษาเรื่อง อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ “ชีวิต” ในภาษารัสเซียตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน มุ่งเน้นศึกษามโนทัศน์ “ชีวิต” ในภาษารัสเซียตามแนวคิด ทฤษฎีอุปลักษณ์ในมุมมองทางภาษาศาสตร์ปริชานของเลคอฟฟ์ และจอห์นสัน (1980) ผลการศึกษาวเคราะห์ พบว่า มีถ้อยคำอุปลักษณ์ชีวิตสะท้อนมโนทัศน์ต่อชีวิตในคลังข้อมูลภาษารัสเซียแห่งชาติจำนวน 6 มโนทัศน์ด้วยกัน ได้แก่ (1) ชีวิต คือ บุคคลผู้แสดง (2) ชีวิต คือ ทรัพย์สิน

(3) ชีวิต คือ การ ผลการศึกษา แสดงให้เห็นถึงระบบมโนทัศน์ของชีวิตในถ้อยคำอุปลักษณ์ แสดงถึงลักษณะมุมมองความคิด และวัฒนธรรมที่ปรากฏในภาษารัสเซีย

นวัตกรรมในข้อค้นพบใหม่

จากการวิจัยเรื่องนี้ทำให้ผู้วิจัยรู้เกี่ยวกับลักษณะการประกอบสร้างอุปลักษณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) และ 2. เพื่อศึกษาสาระัตถะของอุปลักษณ์มโนทัศน์ในวรรณกรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แล้ว ผู้วิจัยได้ค้นพบแนวคิดใหม่ของพระคุณท่านตามสาระัตถะของอุปลักษณ์และกลวิธีประกอบสร้างสามารถรายงานหรือปรับเป็นนวัตกรรมได้ ดังนี้

จากแผนผังอธิบายได้ ดังนี้

1. พระคุณท่านใช้ประสบการณ์จริงที่ได้พบเห็นมาเป็นองค์ประกอบวรรณกรรมพุทธธรรมและสร้างอุปลักษณ์มโนทัศน์เผยแผ่พุทธธรรมนั้นทั้งแนวโลกียะและโลกุตระโดยกำหนดข้อธรรมต้นทางแล้วเสริมข้อคิดเห็นส่วนตัวเป็นข้อเปรียบเทียบปลายทางให้เห็นชัดเจนและแจ่มแจ้งในข้อธรรมนั้น ส่วนแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ พระคุณท่านเลือกสิ่งที่เป็นจริงหรือปริชานเพื่อให้รู้จริง เข้าใจจริงในสิ่งที่เกิดขึ้น พระพุทธศาสนาเรียกว่า อริยสัจ คือ ชี้ให้เห็นความจริงก่อนว่า มันคืออะไร แล้วมองต่อไปว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดเช่นนั้นเพราะอะไร(สมุทัย)เมื่อเรารู้สิ่งที่ป็นสาเหตุที่เป็น เราจึงแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ จัดเป็นลำดับขั้นตอน(เรียกว่า มรรค) จนถึงขั้นแก้ปัญหาได้(เรียกว่า นิโรธ)

ส่วนแนวกลวิธีประกอบสร้างมีข้อค้นพบใหม่ ดังนี้

2. การใช้กลวิธีประกอบสร้างที่ประจักษ์ หมายถึง พระคุณท่านมีความชาญฉลาดในการใช้หลักอรรถศาสตร์และหลักภาษาศาสตร์ กล่าวคือ พระคุณท่านใช้เนื้อเรื่องใด ท่านก็จักเลือกใช้ถ้อยคำแบบนั้นถึงจะทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านรู้และเข้าใจเนื้อเรื่องนั้นว่า เหมือนกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง เป็นต้น พระคุณท่านใช้ทั้งการอธิบายให้เห็นจริง ใช้การบรรยายเพื่อเข้าถึงเรื่องนั้นและใช้วิธีชี้ให้เห็นอย่างตรงไปตรงมาอย่างเช่น เรื่องการฝึกสมาธิ(ต้นทาง) ถ้าจิตไม่ตั้งมั่น(ปลายทาง) จิตไม่ตรงจักบรรลุมรรคผลยากท่านเปรียบเทียบเหมือนการยิงลูกศร(ต้นทาง) ถ้าไม่มีสมาธิยิงหรือมือไม่เที่ยงลูกศรก็จะไม่ตรงเป้าเฉียดไป เฉียดมา(ปลายทาง)

สรุป

จากการศึกษาสาระสำคัญของอุปลักษณณ์โน้ตส์สามารถนำไปใช้กับการเลือกใช้คำในการเขียนภาษาไทยให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่หรือตรงกับกาลเทศะโดยเฉพาะสารัตถ์อุปลักษณณ์โน้ตส์ คือ ระดับข้อความที่เป็นโลกียะและระดับข้อความที่เป็นโลกุตระสามารถนำไปใช้กับการเลือกใช้คำในการเขียนภาษาไทยในชีวิตประจำวันให้เหมาะสมกับเนื้อหาตามโวหาร ตามคำอุปลักษณณ์จนเกิดรูปธรรมต่างๆ ได้ ตามประเด็นเหล่านี้คือ ด้านปัจเจกบุคคล ด้านสังคม ด้านรูปธรรมและนามธรรม ส่วนกลวิธีประกอบสร้างพระคุณท่านได้อาศัยบริบทต่างๆ มาประกอบสร้างเรื่องราวต่างๆ โดยสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมสั่งสอนใจแก่ผู้อ่านจนเกิดผลงามมากมาย

บรรณานุกรม

- ณัฐพร พานโพธิ์ทองและคณะ, (2549) มองคัทลียาจะจำจากมุนักภาษา : เนื้อหาและกลวิธี. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2538). วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ ผลิธัมม์.
- เลคอฟและจอห์นสัน. “(Lakoff and Johnson 1980: 3)”, อ้างในรัชนิยา กลิ่นน้ำอม. (2551).
- อุปลักษณณ์ที่นักการเมืองใช้:การศึกษาตามแนววรรณศาสตร์ปริชานและวัจนปฏิบัติศาสตร์.**
- ดุชนิพนธ์ สาขาวิชาภาษาไทย อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วุฒินันท์ แก้วจันทร์เกตุ (2555).วิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณณ์เกี่ยวกับกิเลสในภาษาไทย. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีวรา ผาสุขดี. (2558). อุปลักษณณ์เชิงมนทัศน์ใน ชีวิต ตามภาษารัสเซีย ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.